

ИСТОРИЯТА НА ЕДНА ПРЕДИЗВЕСТЕНА СМЪРТ, ИЛИ КРАЯТ НА ОРГАНИЗИРАНОТО ЖЕНСКО ДВИЖЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ (1944 – 1950)

Илияна Марчева

Обстоятелството, че на 9 септември 1944 г. комунистическото течение в женското движение получава историческа перспектива за реализация поради доминирането на БРП (к) в управляващата ОФ коалиция, предвещава една по-бърза или по-бавна агония на организираното женско движение у нас. Защото комунистическото или марксисткото крило в женското движение подчинява по принцип женските проблеми на политическите цели. Обективно гибелта на женското движение е ускорена от бързото признаване от властта на ОФ на пълните политически права на жените в България¹, което изправя до известна степен от съдържание и смисъл движението. Без пряката намеса на своите правозащитни организации жените започват да се третират наравно с мъжете като обект и субект на новата социална, икономическа, културна и идеологическа политика на режима. А тя преминава през няколко етапа, но общата ѝ насоченост е към утвърждаване принципите на социалистическото, тоталитарно устройство и развитие на страната под ръководството на комунистическата партия. Един от резултатите на тази политика, засягащ нееднозначно жената, е опитът за пълна социална и политическа унификация на обществото, за игнориране на различията между хората като социални и биологични същества за сметка на общото между тях. Разгледана в очертанятия контекст, историята на организираното женско движение в България през периода 1944 – 1950 г., реконструирана на базата на критичен анализ

на различни архивни и печатни източници, представлява история на една предизвестена смърт. Предизвестията, които са обект на настоящата статия, се откриват в степента на приобщаване на различни категории жени в основната организация – Българския народен женски съюз (БНЖС), във връзките и отношението на този съюз към други женски организации, в съотношението между целите и задачите на движението и на обществото и актуалната политика.

Непосредствено след 9 септ. 1944 г. комунистическата партия е длъжна предвид неуреденото международно положение на България да се съобразява с факта, че тя не управлява еднопартийно, а в коалиция с други ОФ партии. По това време на БРП (к) ѝ предстои да спечели обществото за своята и за ОФ политиката. Тези обстоятелства се явяват задържащи фактори за бързото поглъщане на женското движение от неговото комунистическо крило с всички произтичащи от това отрицателни последици. Затова докъм есента на 1947 г. и кадрово, и идейно представителките на марксисткото течение в българското женско движение балансират повече или по-малко успешно между традицията и спецификата му и нуждите на политическия момент.

На първо време през периода септ. 1944 – юни 1945 г. комунистките под прикритието на Временното ръководство на БНСЖ, съставено от представителки на всички ОФ партии (водени от д-р Елена проф. Петко Стоянова), заедно с местните и Централната женска комисия към ОФ комитетите (начело на която е комунистката Рада Тодорова) овладяват съюза като структура, материална база и печатен орган². За постигане на по-голяма централизация, а оттам и на по-добри възможности за контрол, към преустроения Женски съюз се привличат за колективни членове автономни дотогава женски формирования – Съюзът на многодетните, Дружеството на висшистките, Женският писателски клуб, Съюзът на женските кооперативни гилдии, комитет “Майка и дете” и др.⁴ Същевременно се разтурват някои местни по-непокорни дружества, създават се нови и многобройни, предимно в селата. БНСЖ се определя като “антифашистка, всенародна организация, в която ще членуват абсолютно всички жени антифашистки, като предно място

се дава на работничката, селянката и домакинята, на ония..., които стояха във от масовия политически живот”⁴. На своя първи конгрес от края на юни 1945 г. БНСЖ си поставя задачата като единствена женска оф-ска организация да достигне до 1 млн. членове. Разрастването на женското движение със споменатите категории жени цели както приобщаване на възможно най-голям брой жени към политиката на властта, така и преодоляване на патерналитета на обществото. Защото това са най-изостаналите и най-засегнати от патриархалността на българското общество слоеве жени. За периода 20 октомври 1944 – 31 май 1945 г. в страната са организирани 2373 дружества, от които 300 в градовете и 2073 – в селата. Най-слабо са обхванати от женските организации районите с инородно население в Северозападна и Североизточна България, а най-голям успех отбелязва Карджали, където доскоро е нямало женско дружество, а в края на 1944 г. са основани 4 с повече от 800 жени членки⁵. В идейно отношение БНСЖ възприема програмата на управляващата ОФ коалиция, но поставя първоначално своя акцент върху подготовката на жената за упражняване на новопридобитите ѝ политически права. Задачата на съюза е “да обособява нашата жена като една хармонично развита личност, която без остатък ще стои до българския мъж, за да брани интересите на страната” и на първо място “да гарантира здрав политически и стопански тил”. Пропагандните внушения на съюза визират идеала на обществено ангажираната, еманципирана жена, политически вярна на новия режим⁷. Защото дори сред комунистите и дейците на ОФ комитети се забелязва продължаване на подценяването и неприемането на жената за равноправен политически партньор, като на женските организации се дава само съвещателен глас, от жените се изисква най-висока квалификация, за да бъдат допуснати в управлението дори на партийно ниво⁸.

Така през 1944 – 1945 г. женското движение се опитва да преодолее старата опозиция между мъжа и жената като нов политически субект. Ограмотяването, окултуряването на жената, нейната модернизация и еманципация стават водещ мотив в дейността на БНСЖ⁹. Но същевременно женската организация плаща своя дан

на времето. Тя създава и нова опозиция, като разделя жените на антифашистки (отечественофронтовки), чиито интереси обявява, че ще защитава, и на фашистки (неотечественофронтовки), които заклемява. Този нов водораздел ще се променя съобразно нуждите на политическия момент, но винаги в посока на игнориране на общоженската солидарност. На съюза се възлагат не само политически и културни, но и стопански функции. Женският съюз откликва на всички общонационални задачи, които се концентрират върху осигуряването на фронта, облекчаване на труда на селянката и работничката с поемане инициативата за организиране на детски домове, ясли, родилни домове и трудово-културни бригади¹⁰.

Бурният политически живот в България от края на 1945 г. до 1947 г. се отразява много непосредствено върху организираното женско движение в България. Благодарение на новия избирателен закон от 15 юни 1945 г., провъзгласил принципа на всеобщо избирателно право за всички български граждани и гражданки, навършили 18 години, жената в България получава правото да избира и да бъде избирана. Силно порасналото значение на жените кара БРП (к) – която изключително държи на провеждането и спечелването на предстоящите избори, които биха легитимирали властта ѝ – да наложи абсолютен контрол върху Женския съюз. Ето защо на първия конгрес на БНСЖ (юни 1945 г.) за негова председателка е предложена най-важната и авторитетна политическа фигура на БРП (к) в НС на ОФ, член на ПБ на комунистическата партия – Цола Драгойчева. Друга членка на Управителния съвет, избрана от конгреса, е завеждащата женската комисия към ЦК на БРП (к) – Катя Аврамова¹¹. Но комунистите обявяват паритет в ръководството на съюза. Те допускат включването на представителки от другите ОФ партии, за да ги удържат колкото се може по-сигурно и по-дълго в коалицията, като същевременно с това демонстрират автономен и общодемократичен характер на женската организация. Послушанието на ръководителките обаче се гарантира от устава на съюза, според който дружествата могат да снемат преждевременно тези от тях, “които не вървят по пътя на ОФ”¹². Въпреки тези кадрови промени Женският съюз не се включва директно в

избирателната кампания. Затова избраните в 26 ОНС за пръв път в парламентарната история на България 14 народни представителки, сред които са ръководителките на съюза (Ц. Драгойчева, Р. Тодорова, В. Златарева)¹², не представляват него, а отделните ОФ партии. Такъв характер носи участието на жените в работата и парламентарните избори и за ВНС. До голяма степен това се дължи на факта, че БНСЖ е колективен член на ОФ, възприел е неговата програма като своя и вижда своя електорат идентичен с електората на ОФ, макар и различен по пол.

Условията на политическия живот в България през 1946 г. се променят с дейността на опозицията. Това се отразява в две посоки върху женското движение. То се мобилизира, от една страна, за подкрепа на ОФ, а от друга – за отстояване на придобивките на жените, гарантирани от режима. Най-ярко своеобразното преплитане на политическите с женските задачи се проследява в работата на августовския пленум на БНСЖ през 1946 г. Пленумът поставя пред съюза три основни по същество общополитически задачи: осигуряване на мира, пълна подкрепа за референдума за рублика и участие в изборите за ВНС. Политизирането на дейността на БНСЖ се дължи както на неговото комунистическо ръководство, така и на факта, че властта със своята политика спрямо жените не оставя голямо пространство за изява на съюза по отношение на правата и защита на техните интереси. Ц. Драгойчева констатира, че всички въпроси, които се поставят от Международната демократична федерация на жените (чийто съчредител през декември 1945 г. става БНСЖ) като искане и задачи, у нас са разрешени¹³. Вероятно на това, усетено от жените изпразване от съдържание на Съюза, се дължи явлението, че повечето девойки, работнички и селянки избягват да се записват в БНСЖ, а предпочитат да членуват в други обществени организации (ЕМОС, РМС, ЗМС, ССМ, ОРПС и ОЗПС, Съюза на многодетните и пр.). Въпреки това УС на БНСЖ настоява женските дружества по места да подкрепят специфичните женски искания¹⁴. Нещо повече, ръководството на

съюза призовава да се сезират по-горните инстанции, когато кометите и ОФ комитетите не гласуват кредити за детски домове и не оказват никаква помощ за опазване здравето и живота на майката и детето¹⁵. Августовският пленум през 1946 г. определено демонстрира умението на женската организация да съчетава политическите задачи с женските искания. Обявявайки се за ОФ платформа, включвайки се в предизборната борба в негова подкрепа, УС на БНСЖ призовава своите членки да поставят искане за жена министър, за увеличаване броя на жените депутати в листите на ОФ¹⁶. Резултатите формално са повече от задоволителни, защото представителките на ОФ във ВНС са 36¹⁷. Опозицията, макар и предимно аграрна, също включва жени в своите депутатски листи. Позивени са Светла Даскалова, Дора Коева (от БЗНС – Н. Петков), Людмила Славова (от БРСДП(о) и др. Разбира се, политическото напрежение и противопоставяне не способстват за съвместни парламентарни изяви на жените-депутати от ляво и дясно. Още повече че представителките на БРП (к) в парламента са 35 и бързат да обявят, че българските жени безрезервно подкрепят декларацията на Третото ОФ правителство. Тази тяхна позиция се основава на социалните придобивки, които жените получават от ОФ режима, като например: за равен труд – равна заплата с мъжа, пенсия за селянката, закон за здравна защита. Своята политическа преданост комунистките обаче подплатяват с отстояване на общоженски искания и най-вече с това да се приведе цялото законодателство с прокламираното равенство между мъжа и жената. Ала законите, които се имат предвид – законът за наследството, законът за ТКЗС и др. – определено са свързани с далечния политически прицел на БРП (к) да си осигури подкрепата на селянките при проектиращото се коопериране на земята¹⁸.

Промяната в политическия климат на страната през 1947 г., свързана с настъплението срещу опозицията и усилването на диктатурата на БРП (к) в цялостния живот на обществото, не отминава и Женския съюз. Още през март 1947 г. пленумът му определя за свещен дълг на членките безрезервна подкрепа и осигуряване на изпълнението на двегодишния план, включително чрез участие и подпомагане на бригадирското движение и предаване на бижутата

си за финансиране на плана. Наред с това се поставя въпросът за недопускане и прогонване от редовете на БНЖС на жени на осъдени от Народния съд и на хора от бившия режим. Защото се констатира, че такива жени са приети в някои софийски женски дружества¹⁹. С това си поведение Женският съюз потвърждава своята политика на разединение на жените, на политизиране на организацията. На този форум съюзът определено изоставя дотогавашния опит за съвместяване на специфичните и общополитическите задачи, като прави завоей към загърбване на женската проблематика и нейното подчиняване на политиката на режима. Особено се засилва тази тенденция след есента на 1947 г. във връзка с прилагането в България на решенията на съвещанието на Коминформбюро за открито осъществяване на социалистическата диктатура в нейния съветски (сталински) вариант. Много съществена стъпка към пълното подчиняване на женските проблеми на актуалната политика на БРП (к), окончателно установила тогава своята диктатура, прави Вторият конгрес на БНСЖ от октомври 1947 г. На него се констатира, че съюзът за две години едва е удвоил членската си маса (от 200 хил. през 1945 г. на 407 хил. през 1947 г.). Причините, които се отчитат за това скромно нарастване в сравнение с планираното от 1 млн. души, пряко насочват към очертаваща се ненужност на съюза. Изтъква се, че жените предпочитат другите обществени организации, защото съюзът не им е оказвал съществена и конкретна помощ. Една от основателните причини за пасивността на дружествата е фактът, че държавата без никакво участие или борба от страна на БНСЖ признава изравняването на мъжа и жената. Свикнали да разчитат на властта за получаване на права за жените, дружествата се оказват неспособни да отстояват тяхното зачитане от правителствени или политически органи²⁰. Въпреки тези констатации прави впечатление, че УС на БНСЖ вижда най-голямата слабост на движението във факта, че то не е попречило и е допуснало прояви на протест от страна на селянките, които по места са се противопоставяли на общ харман за вършитба, с който властта по-лесно изземва нарядите²¹. По този начин най-съществената част от членките на БНСЖ протестират срещу насилията при прилагането на нарядната система. Но вместо да се обяви срещу извращенията на нарядната

система, съюзът обвинява селянките в изостаналост и поддаване на вражеска пропаганда. А това е поредният, много силен сигнал, че Женският съюз, поставяйки се в услуга на властта, не е в състояние да защити адекватно не въобще жените, но дори своите членки. Задачата на съюза все по-откровено се вижда в приобщаване на жените, и то най-вече на “изостаналите среди” от тях, към политиката на властта за коопериране на земята. С оглед изпълнението на тази задача съюзът изгонва представителката на БЗНС д-р В. Златарева от ръководството си, обвинявайки я, че се опитва да създаде женски групи към Земеделския съюз и че внушава на селянките да се противопоставят на нарядната система²². Подчиняването на съюза на политиката на властта се илюстрира от констатации за характера на дейността му след Втория конгрес. На септемврийския му пленум през 1948 г. секретарката на УС Вера Начева обобщава, че “просветната дейност на БНСЖ е отстъпила на трудовата”, че тези две направления на работата му са свързани с разясняване и изпълнение на различните наредби на правителството²³.

Духът на всеобща подозрителност, подхранван от идеята за засилване на класовата борба, пълната изява на репресивния характер на режима пагубно отекват в Женския съюз. Случаят с В. Златарева е само началото. На своя пленум през есента на 1948 г. БНСЖ издига класовия подход в подбора на членската си маса и бдителността като водещ мотив при приема на членки – все принципи, които разединяват и противопоставят отделните категории жени и стесняват социалната база на съюза. УС за пореден път заклеявя всички, които допускат жените на репресираните от властта в дружествата “без да се съблюдава индивидуалният подход”, и обявява, че социалната база на Съюза са “бедните и средни социални слоеве, особено селянките”²⁴. При подготовката на този пленум партийното ядро към УС на БНСЖ съвсем откровено поставя пред съюза задачата да организира българката за изграждане на социализма, за нейното възпитание и любов към БРП /к/ и Г. Димитров²⁵. Съюзът не само идейно се поставя в услуга на властта на БРП /к/. Той поема една антидемократична стъпка, внушена от БРП /к/ – да се иска от НС на ОФ да се саморазпуснат редица женски

образувания като Съюза на многодетните, дамските секции към Червен кръст и българо-чуждестранни дружества, Дружеството на висшистките. Мотивите, че тези организации са излишни, защото се занимават с благотворителност, което по това време е оценявано отрицателно, и че там влизат жени на засегнати от мероприятията на властта и следователно са гнезда на врагове, издават политическа обвързаност, нагърбване с политически поръчки и други несвойствени за женското движение характеристики²⁶.

Много скоро ограниченията в достъпа на жените в БНЖС, партийните изисквания към тях – т. е. натежаването на партийно-политическото начало в БНЖС, неговото по същество обезличаване като женска организация, се използват като един от аргументите за закриването му²⁷. Друг мотив за разпускане на БНЖС е свързан със започналия през 1949 г. процес на постепенно закриване на масовите организации и тяхното сливане с ОФ след превръщането на ОФ от партийна коалиция в общополитическо движение²⁸. През 1949 – 1950 г. съдбата на БНЖС се обсъжда неколkokратно на най-високо равнище. Предложената през април 1949 г. от комисия на ПБ на БКП в състав: В. Червенков, В. Коларов, Вл. Поптомов, частична реорганизация на БНЖС е един от последните опити да се запази неговата организационна самостоятелност. Защото въз основа на мнението на тази комисия ПБ обявява, че Женският съюз е секция на ОФ, която запазва своите организационни структури и изборно ръководство, но същевременно е под непосредственото управление на НС на ОФ и местните ОФ комитети²⁹. Подобно отношение на властта към женската организация – следствие от настъпващата политическа унификация – повлиява nihilистично на част от местните ръководства на женските дружества. Сред някои от тях се оформя становище, намерило израз на августовския пленум на БНЖС през 1949 г. – за разпускане на съюза и сливането му с ЕОПО. Независимо че тогава се изказват и други две становища – за запазване на организационната независимост на БНЖС и за оставането му като секция на ОФ – налице е лутане и разколебаност сред деятелките на женското движение³⁰. Напразно Ц. Драгойчева се опитва да убеди събраните на пленума представителки, както и ръководството на БКП, в голямата полза от самостоятелността на

съюза. Тя използва за целта следните аргументи и съображения: БНЖС ще спомага за привличане на жените в ОФ; той се занимава със специфични женски задачи; съюзът е секция на международната демократическа федерация на жените (МДФЖ), която е против реорганизацията³¹. Но поел пътя на ликвидиране на различните масови организации и налагане на директен едностранен контрол върху обществото само с едно опосредстващо звено – ЕОПО, управляващият екип не обръща сериозно внимание на защитата на Ц. Драгойчева. ПБ на БКП не се впечатлява особено и от аргумента на УС на БНЖС, че съюзът способства за организирането на най-изостаналите слоеве от жени в българското общество – домакини селянки, туркини, циганки – за изграждане на социализма³².

Лишен и самолишил се от специфичен смисъл на съществуване, БНЖС придобива декоративни и престижни функции. На преден план лъсват съперничеството и лидерските амбиции, междуличностните отношения сред ръководството на Съюза. Пишат се изложения до ПБ на БКП срещу Цола Драгойчева и нейните “фюрерски” методи на ръководство и работа³³.

В условията на тоталитарната диктатура, при подетата от генералния секретар на ЦК на БКП В. Червенков линия за изчистване на политическото пространство от различните обществени организации партийният актив по места и в УС на БНЖС подписва смъртната присъда над БНЖС на 5 май 1950 г. Тогава комунистите в УС на БНЖС предлагат и ПБ приема на 22 юни 1950 г. да се закрие БНЖС, като се влее в ОФ, защото: задачите на “последния като масова организация за политическо възпитание на българския народ в духа на социализма почти изцяло се покриват със задачите на БНЖС. Жените нямат свои специални задачи”³⁴. Ненужността и декоративността на самостоятелна женска организация в системата на тоталитарната диктатура от съветски тип се потвърждават от мотивите за създаване на мястото на БНЖС на Комитет на демократичните жени (по подобие на Антифашисткия комитет на съветските жени) – за да има кой от българска страна да поддържа връзки с МДФЖ³⁵. Последен подпис върху некролога на женското движение в България слага на 27 ноември 1950 г. Националната конференция на БНЖС, която с “пълно единодушие” решава съюзът

да прекрати своето самостоятелно съществуване и работата с жените изцяло да мине към ОФ³⁶.

Така постепенно през периода 1944 – 1950 г. женското движение в България се оказва задушено от усилващата се диктатура, обезсмислено и ненужно, защото се поставя изцяло в услуга на властта, подмамено до голяма степен от придобивките, които тя дава на жените. С ликвидирането на Женския съюз обществото губи един свой коректив, а българката – една възможност за по-безболезнено приобщаване към индустриалното общество в условията на тоталитаризма.

БЕЛЕЖКИ

¹ Със специална Наредба-закон за изравняване правата на лицата от двата пола от 17 октомври 1944 г. българката получава пълни политически права. Дотогава тя няма право да бъде избирана за депутат. Съществуват и редица ограничения при упражняването на изборителното ѝ право.

² **Мирчева, Ил.** Женското движение в България и неговата съдба през периода септември 1944 – юни 1945 г. – Минало, 1995, кн. 1, с. 67–73.

³ **Централен държавен архив (ЦДА),** ф. 146 Б, оп. 5, а. е. 191, л. 105.

⁴ **Драгойчева, Ц.** Български народен съюз. – в. Народен женски глас (НЖГ), бр. 1 от 1 ян. 1945.

⁵ ЦДА, ф. 1 Б, оп. 6, а. е. 20, л. 1.

⁶ ЦДА, ф. 1 Б, оп. 6, а. е. 20, л. 3–4; **Стоянова, Е.** Нашата програма. – в. НЖС, бр. 1, от 1 ян. 1945; Пред новата 1945 г. – в. НЖГ, бр. 2 от 8 ян. 1945 г. Бъди съвременна жена. – в. НЖГ, бр. 3 от 14 ян. 1945; **Павлов, Т.** Дългът на отечественофронтовката. – в. НЖГ, бр. 10 и 11 от 8 март 1945.

⁷ ЦДА, ф. 1 Б, оп. 6, а. е. 20, л. 1–2.

⁸ Доклад на Ц. Драгойчева пред Първия конгрес на БНЖС. – в. НЖГ, бр. 26 от 16 юли 1945 г.

⁹ Виж по-подробно **Трифенова, Кр.** Характер и организационно развитие на БНЖС (окт. 1944 – ноември 1950). – Известия на Института по история на БКП, 1982, т. 47, с. 285–288.

¹⁰ ЦДА, ф. 146 Б, оп. 5, а. е. 1092, л. 1; ф. 1 Б, оп. 6, а. е. 49, л. 9, а. е. 50, л. 9.

¹¹ Тогава като подпредседателки на УС на БНЖС са избрани Рада Тодорова (от БКП(к), д-р Вера Златарева (БЗНС), Мара Кинкел (Звено), арх. Ричка Кръстанова (БРСДП). – **Трифенова, Кр.** Цит. съч. с. 29;

Драгойчева, Ц. Заключение слово пред Първия конгрес на БНЖС. – НЖГ, бр. 26 от 16 юли 1945 г.

¹² **Трифенова, Кр.** Цит. съч. с. 293, 295, 298.

¹³ **Драгойчева, Ц.** Доклад пред пленум на БНЖС, състоял се на 4 и 5 авг. 1946 г., С., 1946, с. 16.

¹⁴ Пак там, с. 27–28.

¹⁵ Пак там, с. 24.

¹⁶ Пак там, с. 36, 55.

¹⁷ **Трифенова, Кр.** Цит. съч., с. 302.

¹⁸ **Аврамова, Катя.** Реч пред ВНС. – Притурка на в. НЖГ, бр. 93 от 18 дек. 1946 г.

¹⁹ **Драгойчева, Ц.** Доклад пред пленума на БНЖС, състоял се на 20–21 март 1947 г., С., 1947, с. 13–14, с. 19–20.

²⁰ **Драгойчева, Ц.** Доклад пред Втория конгрес на БНЖС. С., 1947 г., с. 24–26.

²¹ Пак там, с. 26.

²² **Открито писмо на УС на БНЖС “Защо бе снета от ръководството на Съюза д-р В. Златарева”.** – в. НЖГ, бр. 139 от 10 дек. 1947 г.

²³ **Шести пленум на БНЖС.** С., 1948, с. 35, 37.

²⁴ Пак там, с. 24.

²⁵ ЦДА, ф. 146 Б, оп. 5, а. е. 1092, л. 35.

²⁶ Пак там, л. 39; Резолюция на Шести пленум на БНЖС. – Шести пленум, С., 1948 г., с. 58; ЦДА, ф. 146 Б, оп. 5, а. е. 1092, л. 40–42.

²⁷ ЦДА, ф. 1 Б, оп. 6, а. е. 640, л. 22.

²⁸ **Драгойчева, Ц.** Доклад пред Шести пленум на БНЖС. – Шести пленум..., с. 22.

²⁹ ЦДА, ф. 1 Б, оп. 6, а. е. 599, л. 1–5.

³⁰ ЦДА, ф. 1 Б, оп. 6, а. е. 640, л. 26.

³¹ ЦДА, пак там, л. 26–31.

³² ЦДА, ф. 1 Б, оп. 6, а. е. 599, л. 4–5; ф. 146 Б, оп. 5, а. е. 357, л. 30.

³³ ЦДА, ф. 1 Б, оп. 6, а. е. 580, л. 3.

³⁴ Пак там, л. 130.

³⁵ ЦДА, ф. 1 Б, оп. 6, а. е. 936, л. 4.

³⁶ **Трифенова, Кр.** Цит. съч., с. 316.